

SÉTATÉR

Papp András

ADY ENDRE HAMUPIPŐKÉJE

Olyan Hamupipőke-szerű történetet láttam a fiatal Ady plátói szerelemnek is csak fenntartásokkal nevezhető kapcsolatában, amiben a herceg ugyan megtalálja az elveszett cipőt, de a finom topánkát még éjfél előtt elhajtja. A költészet megszépítő és meseszerű díszleteitől a valóságba visszatérő lány várja és várja, egyre reménytelenebbül várja a herceget, aki nem jön, esze ágában sincs jönni. A lány számára a titokzatos éji randevú – az irodalom csodapalotája – evvel az ifjú herceggel egy pillanatra elérhető valóság volt. De hamar szétfoslott. Megmaradt az álom. Sőt, már csak az álom maradt. Legalább két évtizedig. Addig, amíg élt a hercegből fejedelemmé vált költő: reménnyel teli álom maradhatott a korosodó kisasszonynak, aki kéréket kosarazott ki, hogy az ő álmának varázslata meg ne törjön. Senki nem volt a herceghez mérhető, senki nem volt hozzá méltó. Még azután sem, hogy a költőfejedelem száz évvel ezelőtt elhunyt. A mesebeli történetnek itt akár vége is lehetett volna a ki nem beszélt titkokkal, az elzárkózás fájdalmával magányosan tovább élő, azt még a síron túl is megőrizni akaró hősnővel együtt. Csak egy hajszálon múlt, hogy fény derülhetett erre a történetre, s ez nem maradt valamiféle megoldatlan irodalomtörténeti rejtély Ady Endre életéből. Nem sok kellett ahhoz, hogy minden, szó szerint, a koporsóval együtt a föld alá kerüljön.

Ebben a mesében ugyan nincs gonosz mostoha és tökhintó, de a nem múló varázslat miatt mégis olyan hamupipőkés az a fiatal lány, akibe egy pillanatra maga Ady Endre volt talán szerelmes. Nem teljesen, nem is szokványos módon; inkább az ismeretlen hölgy ideájába, valami teremtett és fantáziált eszménybe, aki iránt rövid ideig vitathatatlanul gyöngéd érzéseket mutatott; ennek a lénynek előbb ismerte intellektusát, mint fizikai valóját.

Minden további csak feltételezés. A kisasszony talán szellemi társul is szolgálhatott volna, jövő terveinek lehetett volna éppúgy az egyik lehetséges útja, mint ahogyan kiteljesedésének gátja is. Útja is, és gátja is. Az ifjú költő

megérezhette, hogy a varázslat múltán, ha komolyan veszi a lányt és az érzéseit, akár konszolidált polgári életet is élhetne. Kiegyensúlyozott férjként és családapaként verselhetne a lázas élet szépségeiről és gyötrelmeiről. Visszafogott közéleti érdeklődéssel részt vehetne a helyi intelligencia vitáiban.

Bizonyíthatatlan ebben a mesében sok minden – így szolgálhatna újabb mese alapjául minden további feltevés. Például az is, hogy a nyughatatlan fiatal költő csakugyan nem bírt nyugodni, és kielégítette kíváncsiságát, még ha csókra vágyó ösztöneit e mesebeli hősnővel lehetetlenség is lett volna. Vagyis módot és alkalmat talált rá, hogy a hölgyet megpillantsa, beazonosítható módon tudja, hogy Kíváncsi nem más, mint a Piac utcai redakcióval szemközti Kaszanyitzky kereskedés egyik alkalmazottja, a kis Varga lány, az Ilona, aki az üzlet könyvelését viszi. Ez a titkos kifigyelés megtörténhetett a postán, ahová az ifjú hölgy Ady leveléért ment, vagy valamelyik irodalmi rendezvényen vagy a színházban. A költő barátai és munkatársai bizonyára segítségére voltak abban, hogy a titokzatos női hódoló kilétét felderítsék, és hogy egy valós liezonhoz hozzásegítsék az ölelésre vágyó poétát. Nehezen tudom elképzelni, hogy Ady lemondott volna erről az izgalmas feladatról, az igéző titokzatosság megfejtéséről. Feltételezem, hogy megoldotta a rejtélyt; viszont továbbra is annak a látszatát kellett keltenie, hogy tapintatos úriember, tiszteletben tartja partnerének óhaját, aki többszöri kérés ellenére is elzárkózik a találkozás lehetőségétől, és nem hajlandó felfedni inkognitóját.

Adyt jó időben találta meg a Jázmin álnéven publikáló, de szerkesztői üzenetét Kíváncsiként aláíró Varga Ilonát: éppen valami értő és gyöngéd társra volt szüksége a borongó fiatalembernek – akkor is, ha azzal csak levél útján érintkezhet. Egy távoli rajongó intim közelsége a leírt szavakkal. Ennyi volt, ennyi is maradt, hónapok múltán rájött, ennél több soha nem lesz, ez a viszony végérvényesen meg van fosztva a fizikai jelenléttől, s nem kevésbé a csók ígéretétől. Ezen a téren többet remélhetett egy debreceni színésznőtől. Varga Ilona, ahogyan később megvallotta, félt Adynak megmutatni magát, attól tartott, hogy nem tetszene a fiatalembernek, félt az elutasítástól, miközben bizonyosan vágyott a tetszetős fiú közelségére, akit úgy jellemezett, hogy barna, nagy szemű, érdekes arcú fiatalember. Vagyis az akkor tizenkilenc éves lánynak nem volt bátorsága és önbizalma ahhoz, hogy megmutassa magát, a költő esztétikai ítéletére bízva női mivoltát szépségével vagy csúfságával együtt, a maga emberi valójában.

Adynak, ha teljesen érdektelenné és terhessé nem is vált ez a *borítékolt* kapcsolat, idővel jelentőségéből jócskán veszített, és debreceni korszakának

csupán szép emléke, az aggódó szeretetnek éteri tisztaságú lenyomata maradt. A már korosodó és beteg Ady évek múltán is szívesen gondolt Kiváncsi Illi halványkék színű borítékjaira. Varga Ilona talán nem is akkor hibázott, amikor elzárkózott a találkozástól, hanem akkor, amikor hatását, befolyását túlértékelve, a buzdítók naivitásával próbálta a fiatal költőt „normális” útra terelni: folytassa a jogi tanulmányait, szerezzé meg a diplomát, amivel, igaz, tudtán kívül, de Ady szüleinek a kívánságát ismételte csak. Az üstökösnek éppen most kezdett csóvjája lenni. Az efféle égi teremtmények öntörvényűen járják a saját útjukat, amiről semmiféle jó szándék nem térítheti le őket. Úgy vélem, hogy Adynál ez volt a fordulópont: Illinek a szülőkével azonos aggódó jósága, ami a fiatalembert a racionális, a haszonelvű, a konvencionális élet keretei között tarthatta volna, sok volt, és belátta az Illivel való levelezés hiábavalóságát, hiszen az a módos, köztiszteletnek örvendő férfi, aki a polgári élet napos oldalán tervezhet családot és jövőt, amit Illivel együtt a szülők is elképzelték fiúknak, igen távol volt Ady Endre érzékeny idegrendszertől és irodalmi ambíciójától.

A levelezés nem azonnal szakadt meg, egy darabig még Nagyváradról is válaszolt az ismeretlen kisasszonynak a költő. 1903-tól aztán már csak Illi írt neki olykor-olykor. Visszaemlékezése szerint vagy az Ady-Léda kapcsolatig vagy a Csinszkával való házasságkötésig folytatta a levélírást. A két időpont közötti differencia viszont jelentős, mert ha a Léda-viszony kezdetétől számoljuk, akkor több mint tíz év is szóba jöhet, míg Varga Ilona levelet menesztett a költőhöz. Feltételezhető, hogy csaknem a költő haláláig küldött jobbító, együttérző, lelkesítő hangvétellű vagy egyszerűen csak egy-egy újabb Ady-kötet megjelenését üdvözlő és méltató sorokat. Varga Ilona naplót is vezetett minderről, de csaknem húsz évvel a költő halála után, '38 karácsonyán megsemmisítette Hajdúszoboszlón. Naplójának könnyelmű elpusztítását később nagyon megbánta, mert rájött időközben, hogy feljegyzései akár az irodalomtörténet fontos dokumentumai lehettek volna, ami pontosítja Ady debreceni éveit. Illi naplójának hiányában azonban csak a levelek maradtak meg a költőtől – minden más homályos és bizonytalan.

A nyugdíjas éveit 1937-től Hajdúszoboszlón töltő Varga Ilona terve az volt, hogy halálával a leveleket rejtő kis kazetta is vele együtt száll majd a sírba. Így maradhatott volna töretlen az az álomszerű mesevilág, amelyben Ilona továbbra is együtt maradt Ady Endrével. És ha már nincs a költő, és ha már ő sem lesz, akkor ne maradjon semmi se. Aztán valamikor azt gondolta, mégiscsak maradjon valami. Pontosabban sokáig maga sem tudta eldönteni, mi legyen a relikviákkal. Túl becses és szent ereklyék voltak azok, hogys

megsemmisüljenek, eltűnjenek nyomtalanul. Élő irodalmi kapcsolatai ekkor már nem voltak Varga Ilonának, de titkáról, annak bizonyos részéről szűkebb körben mégiscsak beszélt. Annál többet aligha árult el, hogy ismerte Adyt, és hogy őriz néhány emléket, mert a kutatók, akik a költő debreceni időszakát térképezték föl, kezdetben két ismeretlen hölgy után nyomoztak, mígnem megfejtették, hogy a „Kíváncsi” és az „Illi” árnevek mögött ugyanaz a személy áll, még később pedig azt is, hogy a Jázmin művésznevet használó író Varga Ilona. Azt azonban már nem sikerült kideríteni, hogy ki van e nevek mögött. Aztán egyszer csak az '50-es évek derekán Varga Ilona egy evangélikus lelkésszel közölte a bizalmas információkat, aki arra biztatta a koros hölgyet, jó szolgálatot tenne azzal az irodalomnak, s nem kevésbé Ady Endre emlékének, ha nyilvánosságra hozná féltve őrzött leveleit. Ekkor is csak egy hajszálon múltott, hogy ne egy hajdúszoboszlói születésű literátoré legyen a felfedezés és a publikálás érdeme, azé az emberé, aki ekkoriban történetesen Kecskeméten volt újságíró, és csak ritkán látogatott haza. Itthon töltött óráiban pedig egyre csak halogatta a család révén megismert hölgy kérésének teljesítését, hogy valamikor látogasson el hozzá, mutat neki valami érdekeset. Bieliczky Joó Sándor, mert ő volt az ifjú újságíró és versekkel antológiában jelentkező tehetséges poéta, aki nagypapája, Nagy Géza által ismerte meg Varga Ilonát, addig-addig halogatta, húzta a találkozást, mert ugyan mit is mondhatna neki egy nyolcvanéves nénike, ami őt érdekelhetné, hogy bizony le is maradt a relikviák feltárásának szenzációjáról, ami egyébként 1958. augusztus 20-án történt, ekkor adta át Varga Ilona Fecske zugi lakásában Kovalovszky Miklós Ady-kutatónak a levelekkel együtt a dedikált Ady-fotókat és -versesköteteket. A házban készült fotó tanúsága szerint Ilona a szoba egyik sarkában szabályos házi oltárt rendezett be Ady-emlékekkel.

Az emlékek őrzője feltárta titkát, kiadta kezéből a kincseket, amivel a mesének is vége lett. Egy ember élete a maga teremtette szép illúziók világában telt, elviselhetőbbé téve a valóságot. Kíváncsi Illi meséjének a végpontja olyannyira a tények kezdetének az időpontja is, hogy félévvel később Hamupipőke elhunyt, a relikviák pedig az Akadémia levéltárába kerültek.

* * *

Varga Ilona hatvan évig őrizte titkát, nyolcvanéves koráig pedig lányságát egy soha be nem teljesedett szerelem álomvilágában. Tanúja volt a költő első fellépésének egy irodalmi esten, és belészeretett. Ady 1899-ben utolsó

évét töltötte Debrecenben megannyi kétség között. Varga Ilona pedig lelki támasza lett – de csak levélben. Gyöngéd hangú, bensőséges leveleket írtak egymásnak, a fiatal költő időnként verseket is, ám személyes kapcsolat nem jött létre közöttük – a lány Kíváncsi Illi álnéven kívánta megőrizni inkognitóját. Az Ady-kutatók évtizedekig nem tudták megfejteni a rejtélyt, ki lehetett a költő titokzatos szerelme, mígnem az idős hölgy, halála előtt fél évvel át nem adta az irodalmároknak a levelekkel együtt a dedikált könyveket és fotókat. Varga Ilona hűséges maradt Adyhoz, az ő bűvkörében telt egész élete.

Mindez egyszerre tűnik csodálatosnak és döbbenetesnek, olyan érdekes és elgondolkodtató élettörténetnek, ami a létezésnek egy olyan mélységét is megmutatja, amibe nem biztos, hogy szeretnénk belenézni. Mert az álmok és illúziók világa egy ponton túl már nem széppé teszi az életet, és benne bármiféle viszonyt, hanem rémületessé. Nem, Varga Ilona minden bizonynyal nem volt hóbortosan álmodozó pária, csak egy álmodozva élő széplélek, akinek vélhetően az Adyval való kapcsolata volt nyolcvan évének egyik legnagyobb eseménye és öröme. És ha már így alakult, a költőt és műveit, az ideált és eszmét a sajátjává tette – mérce volt, és érték, amihez ragaszkodott, amiből nem engedett. A vidék magányában bizonyára finomságával, műveltségével együtt lehetett rátarti és megközelíthetetlen személy, és egyben hoppon maradó vénkisasszony. Véletlen történt-e így, vagy sem, pontosan nem tudhatjuk. Jóformán semmit nem tudhatunk, ezért próbáltam a tényeknek egy kicsit utánajárni. Amit meg a fantáziámra hagytam, abból színdarab lett *Szoboszlói szuvenír* címmel.

Ady hölgykoszorújában Varga Ilona fehér mirtuszág. Elég kicsi ahhoz, hogy ne mindjárt vegyük észre. A nagyközönség a 1960-as évektől már tudhatott a létezéséről, de valahogyan még most se nagyon veszünk róla tudomást: Léda nagykalapos mádámságának árnyéka minden hölgyre rávetül. Ady szerelmi költészetének javát is Léda bírja mind szépségben, mind súlyában. Aztán Csinszka. Aztán Zsuka. Aztán Ada, Mylitta, Kicsi, Nyanyuci, Arany a kis csukákkal. Próbáltam összeszámolni, hány nővel is kerülhetett szorosabb kapcsolatba, rövidebb-hosszabb ideig tartó szerelmi viszonyba, de egy idő után már csak azért is föladtam e tárgykörre vonatkozó lajstromozást, mert több fölmerülő név, Adyval ismeretségbe kerülő, „bonyolódó” hölgy nem mindegyike volt olyan: olyan ledér nő, aki szerelmi beteljesülést jelenthetett az izgatott költőnek. Mert mondjuk férjes asszony volt, s mindamelllett állhatatos, hűséges. Hiába flörtölt, búgott, tette a szépet a nagy poéta. Voltak többen, akik nem találták szépnek, elég vonzónak

a férfit, inkább csak érdekesnek. De persze voltak olyanok is, akik pusztán a költő hírnevére minden aggály nélkül megnyíltak, nem törődve az esetleges komplikációkkal. Nem minden hódítása sikerült, hiába vágyva vágyott tetszeni vagy a neki tetszőt megszerezni. Honnan is tudhatnánk például, hogy mi történt azon az egyetlen napon és éjszakán, amikor Ady Zilahon járt régi iskolájának ünnepségén, s ott egy debreceni primadonna szavalt tőle, akinek, félig tréfásan, de megkérte a kezét. A színész nő ezt évek múlva is boldogan mesélte, de hogy az éjszakát együtt töltötték-e, valójában kideríthetetlen. Ilyesmíró úriember nem nyilatkozik, az úrinő meg pláne nem, inkább szemérmesen sejtet. Aminek talán a fele sem igaz. És úgy tűnik, az 1912-es városmajori szanatórium hosszú heteiben a vallásos és házas Ada is ellenállt, hiába kapott négy verset, hiába utazott utána Ady később Aradra. Vagy ahogyan a kétgyermekes, fiatal Mylittával való kapcsolata sem teljesíthetett be, sikeresen került el Ady ágyát, pedig a költő harminc verssel is megajándékozta, de ő hűséges maradt a férjéhez. Ugyanakkor egy konkrét, riadalmat keltő szexuális együttlétről is tudhatunk: a Fekete Aranyinak hívott Böhm Arankával annyira egymásba gabalyodhattak, annyira vad, megérőltető lehetett a harmincöt éves költőnek a tizennyolc éves Arankával való együttlét, hogy aktus közben rosszul lett, elájult. A hamarosan szobába lépő testvér, majd annak felesége, Ady sógornője, azt hitte, hogy Ady infarktust kapott. Aranyhoz a költő tíznél is több verset írt, fél évig tartott a viszony. Ez idő alatt állapota annyira leromlott, hogy a következő év tavaszán, 1913-ban Hatvany a maria-grüni szanatóriumba küldte egy kis regenerálódásra, bár Adynak tetsző szépasszonyokban ott sem volt hiány.

A versek nagy ihletője a szerelem, de még nagyobb ihletője a csalódás, a sebzett szív fájdalma. Ady pedig szinte folyamatosan szerelmes volt. Olykor egyszerre több hölgybe is. Kalandorkodott. Ez a folyamatos szerelmi vágy és el nem múló láz engem Szép Ernőre emlékeztet, aki szinte a szerelemben volt szerelmes. Vagyis mindabba, ami ezzel együtt jár, a nagy érzésektől kezdve a buja, testi gyönyörökön át a kiábrándulásig és összetöretésig minden. Ady is csaknem minden nőbe bele tudott szeretni; nagy és komoly elhatározásokkal tudott szerelmes lenni, ami valahogyan súlytalanná is teszi a mindig tetszeni vágyó férfit, aki Hatvany szerint primadonna volt. Egyetlen olyan szépasszonyról tudhatunk, akít bizonyosan nem környékezett meg, vélhetően morális okokból: Fehér Dezső nagyváradi szerkesztő szépséges feleségét. A háttérben persze voltak még más egyéb okok is, hogy nem próbálkozott nála, utána lehet nézni, de az is látható, hogy úgy általában nem nagyon voltak erkölcsi fenntartásai. Kellem, báj, finomság, választékosság, szertar-

tásrend az udvarlásban sorjázó bókokkal és begyakorolt panelmondatokkal, hódító szerepjáték és az adu ász: a hölgynek írott vers, ami a fegyvertár leg-súlyosabb és legértékesebb kelléke lehetett.

Minden Adyval kapcsolatba került nőnek megvolt a maga titka, nem csak Kíváncsi Illinek. Utólagosan mindannyian másképp viszonyultak a saját történetükhöz: egyesek magánügyként kezelték, ami nem tartozik a nyilvánosságra. Még akkor sem, ha egy költőfejedelmről van szó. Mások pedig, fontosságuk hangsúlyozására hiúságuk mértékében beszéltek a viszonyról. Dénes Zsófia 102 évet élt, s lényegében csak erről az egyetlen dologról tudott újra és újra írni. Míg Léda, hiába próbálták faggatni, néma maradt. Nem mesélt Adyról sem interjúban, sem titkos naplóban, nem írt memoárt; nem akart semmit hozzátenni az Ady-kultuszhoz, a Léda-mítoszhoz, elvenni sem, korrigálni sem. Kapcsolatuk múltán egyszerűen félreállt, visszavonult és hallgatott, noha tudható, élete végéig őrizte a szakítás fájdalmát. De ő lett az Ady által kinevezett „Asszony”, bárki is volt előtte, bárki is jöjjön utána. Akár fájdalmas hiányként is tekinthetünk a nem létező önéletrajzi Léda-regényre, amivel élénk tárhatta volna az együtt töltött idők részleteit. Rajta kívül is voltak még, akiket nem tett dicsekvővé a kapcsolat, s jobbára csak a mindenkit túlélő levelezés árulja el, fedi föl az egykori kedves nevét, aki után nem mindig maradtak nyomok. Jól fölfogott érdekből is titkolniuk kellett a viszonyt.

Akikről fotó maradt, szinte azonos típust képviselnek, mondhatni, hasonlítanak is egymásra: kissé elhízott, pufókás, kerek arcú, többségében zsidó nők. De külső jegyeik alapján azért vannak kivételek is: a nagyon fiatal, sötét és gazellaszzerű Böhm Aranka, vagy a temesvári Kicsi. De ilyen Kíváncsi Illi is, épp neki írja Debrecenből távozóban, hogy oda fog menni, ahol sok zsidó van. És nem sokkal később, immár Nagyváradról küldi első impresszióit: „Ebben a városban valaki vagy zsidó vagy pojáca.” Hogy Adyban különös vonzódás volt-e a zsidósághoz, vagy csak számítás, hogy általuk maga is részesülhet abból a polgári jólétből, amit a tehetősebb zsidók a vidéki városokban is képviseltek, eldönthetetlen. De hogy mennyire tudatában volt vonzalmának markáns vonásával, bizonyosság egy Hatvanyinak küldött levél 1914 nyaráról, mikor kapcsolata komolyra fordul Csinszkával: „A leány – csodálkozz – nem zsidó, de nagyon előkelő, erdélyi fél-mágnás. Azonban benne minden, ami engem végzetesen Sem fajtájához kapcsolt.”

A kis fehér mirtuszág nem törött le a koszorúról, végig ott maradt, Ady később is fölelegette a lánnyal való levelezést. Erről azonban Ilona semmit sem tudhatott. A saját történetéhez ő is sajátosan viszonyult: a mirtusz

bepókhálósodott, elfelejtődött. Aztán egyszer csak megrázta magát, és azt mondta, itt vagyok, itt vannak a leveleim. Ebben a kései megmutatásban már van egy csöppnyi hiúság, és nem kevés anyagiasság. Varga Ilona kevéssé fölterképezett életében van néhány különösen nehezen érthető motívum: veszi a bátorságot ahhoz, hogy egy költői est után olvasói üzenetben megszólítsa a költőt, de ahhoz már nincs, hogy találkozzanak. Magával akarja előbb eltemettetni a relikviákat rejtő kazettát, aztán eladja jó pénzért. Nehezen érthető: ha akkor, a levelezés idején voltak is félénk, szégyenlős, önbizalomhiánnyal küszködő pillanatai, egy év alatt bőven lehetett ideje átgondolni, ő pontosan mit szeretne, milyen szerepet szánna magának ebben a kapcsolatban. Ám hónapok teltek el, és semmi okosat nem tudott kitalálni. Ady óhaját a megismerkedésre folyamatosan hártotta. Az Adynak tett szemrehányások mellett néha vadabb dolgokat is mondhatott. Az ő leveleit Ady Lajos a hagyatékából mint érdektelenekeket szépen kiszzelektálta, kettő maradt meg. Ezekből, illetve Ady válaszaiból kikövetkeztethető a lány időnkénti labilitása. Egy helyen erre utalva mondja azt Ady, hogy az ilyen kisasszonyoknál az ő korában az álom, a megőrülés, az öngyilkosság beteges gondolat. Varga Ilona nem tudta igazából, mit akar. Egy idő után pedig már Ady sem. Illi egyszerre volt okos és megértő, egyszerre értetlen és butácska. Szerette volna, ha a kapcsolat fennmarad, ha levelezgetnek az idők végezetéig. Vallomásos sorai után úgy tűnik, hogy ténylegesen szerelmes lett a költőbe, ugyanakkor a szándékai megfeythetetlenek. Nem tudom, hogy ez mennyiben volt kortünet, mennyiben volt jellemző a századfordulón a polgári kisasszonyokra, a fiatal felnőttnőkre az efféle gondolati és lelki kuszaság, ami inkább a serdülő lányok sajátja. Az is lehetséges, hogy Varga Ilona még nem volt elég érett egy párkapcsolatra. És talán később sem. Kovalovszky Miklós pontosan állapítja meg Adyról Illivel kapcsolatban: „Az ő természete, a nőben is izgatón és csillapító narkotikumot kereső érzékisége nem elégedhetett meg az ilyen légies vonzalommal. Neki a hús-vér valóság kellett.” Illi végül is annyit tudott kitalálni, hogy lesz a nagyreményű poéta angyala. Milyen szép, milyen költői – és mennyire „nesze semmi”. És bár Ady is nagyon fiatal volt még, mindössze 21 éves, Debrecenben tölti be a 22-t, ilyesféle egzaltáltság látszólagos bohémsága ellenére sem volt rá jellemző. Inkább bús volt, szorongó, frusztrált, érzékeny, meg nem értett, depressziós, aki valójában nagyon magányosan érezte magát a városban, örökös pénztelenségben, ami szintén nem egy vidámságra okot adó állapot. Kovalovszkyval ellentétben gondolom azt, hogy Illinek küldött leveleiben a fiatalember nem pózolt, nem bújt valamiféle szerep mögé, s ha van némi

szertelenség is benne, az éppen az őszinteségének a nyoma, egyébként meg éleslátásáról és roppant tudatosságáról árulkodnak a sorok. Azt pedig mellékesen jegyezném meg, hogy szemléletében, céljaiban, akaratában és akaratgyöngeségében, becsvágyában és léhaságában semmiben nem különbözik ez az ember attól a hat évvel későbbitől, aki majd megjelenteti az *Új versek* című kötetet. Nem ő változott nagyot, hanem a környezet (Párizs), és lett egy újabb, a korábbiaknál is nagyobb szerelem (Léda). Mindez együttesen kiforrott koncepciót és víziót, a magyar történelmi és poétikai fölfogásoknak újabb ciklusokba rendezhető, új világtérképet adott. Tudható, hogy az irodalomban a modernség nem vele kezdődött, de az akkor kialakuló irodalmi vitákban két félre osztódó literátorok egyik oldalán Adyt tették meg zászlónak, ahogyan az induló *Nyugat* folyóirat is, valamint a *Holnap*-antológia szerzői is (ezt a „zászlószerűséget” próbálja aztán durván, meggondolatlanul ellökni magától, ami nem kis csalódást keltett saját táborán beleül). Az 1906-ban megjelenő verseskötet csakugyan korszakhatár lesz (még ma sem eldöntött, hogy Ady az előző kor lezárója és befejezője, vagy az újnak a nyitója, de kétségtelenül fordulatot jelentett harmadik kötetének a kiadása és a két korszak közötti hídszerűsége), de hogy ez akkor, a kortársaknak mennyire nem volt látható, jól szemlélteti Kosztolányi és Babits viszonyulása a műhöz és alkotójához: előbbi azt mondta, hogy Ady üres pozór, utóbbi pedig ízléstelennek és ellenszenvesnek találta. Persze hamarosan harcostársak lesznek, de azt aligha feledték vagy bocsátották meg neki egyhamar, hogy a pesti modernnek irodalmi eszményétől merőben elütő alkotó került a mozgalmuk élére. A költészetben zajló forradalom mégse a modernistáké volt, hanem személyesen Adyé. Az erő, a koravén bölcsélet, a betegségtudat a korai halállal már Debrecenben is megvolt benne, míg 1906-ra mindez végzetesen visszavonhatatlanná vált.

A Csokonai Kör 1908 februárjában meghívta Adyt, az immár országos hírű költőt, a januárban indult *Nyugat* folyóirat munkatársát. Őt verset olvasott föl helyi költők társaságában, az estét pedig az Angol Királynő szállóban folytatták. Az öt vers között volt a később elhíresült, *A Maradandóság városában* című verse is, melynek sorait most nem a város megítélését negatívan érintő, legalábbis később tévesen így értelmezett és rögzült tartalma miatt citálnám ide, hanem éppen Varga Ilona miatt. Róla a közvélemény semmit nem tudott, kivéve Adyt. Nyolc évvel korábbi távozásának bankettjét is a Csokonai Kör szervezte, ahová hívta Illit is. Most nem hívta, de titkon talán remélte, hogy a lány is megjelenik. A levelezésben nem maradt fönt annak nyoma, később Varga Ilona sem emlékezett meg erről az eseményről, holott

most újra láthatta volna szerelmét. Elsőként a *Debrecen* újság február 11-i számában hirdetik a programot, de ezt átvette a többi lap is. Ilonának tudnia kellett a városba érkező költőről, minthogy egyébként is követett minden vele kapcsolatos történést. Ha hat évvel korábban el tudott utazni Váradra azért, hogy Ady színdarabjának bemutatóján jelen legyen, akkor szinte biztosra vehető, hogy most is megjelent, ott volt valahol Ady közelében. Csak erről nem írt, ötven évvel később sem beszélt, hogy ezen az estén megleste, távolból szemlélte egykori levelező partnerét, akiért még mindig rajongott. Ha a történetek után rövid levélben beszámolt Adynak arról, hogy a közelében volt, akkor az Ady Lajos válogató kezének áldozatául esett. A négy sort csak azért idézném az említett költeményből, mert bizony, minden egyértelműségének ellenére akár Kíváncsi Illire is érthető, rá is vonatkoztatható:

Vajjon igaz, hogy Debrecenben
A Maradandóság lakik?
Én a Mulandóság fia vagyok,
S azért siettem most ide
Hogy megkeressek valakit.

A „valaki” általános vélekedés szerint a költő fiatalkori énjét jelentené, aki ebben a városban élt egy ideig, és itt vált költővé. Az elemzők figyelmét azonban mindvégig elkerülte annak a lehetősége, hogy az a „valaki” más is lehet. Kíváncsi Illi személye egyszerűen nem volt képben, az akkori kortársak nem is tudhattak róla, a későbbiek pedig 1970 után nem vettek tudomást erről a lehetőségről. Úgy vélem, a verssor csakugyan a fiatal Adyra vonatkozik, ám ugyanez a fiatalember akkor Illit is kereste. S minthogy végleg, „megnyugtató” módon soha nem lett közöttük elvarrva a „szerelmi” szál, a keresés, még ha csak költői szólamként is, nem fejeződött be. Az újra Debrecenbe érkező Adynak az emlékek fölidézése közben Kíváncsi alakja bizonyosan fölbukkant, eszébe kellett jusson, és az idézett strófa utolsó sorának kétértelműsége éppen a titkos kapcsolatra, a soha el nem ért lányra is vonatkozhat. Ha pedig gondolt rá, remélhette is, hogy Varga Ilona ott lesz, netán beszélhetnek is. A találkozásra sem ekkor, sem egy bő évvel később nem került sor, pedig 1909 októberében erre is lehetett volna alkalom: a *Nyugat* irodalmi matinét tartott Debrecenben, ahol Ady mellett fölolvastott Móricz Zsigmond és Tóth Árpád is. Varga Ilona itt is úgy van „jelen”, hogy nem látható. Mintha nem is létezne. Pedig a kisasszony továbbra is kisasszony, Debrecenben él, és ugyanott dolgozik, ahol tíz évvel korábban is, a

Kaszanyitzky üzletben. Ennyi idő után talán már tolakodás is lett volna részéről, ha előáll: „Itt vagyok, én vagyok az a szerelmes lány, akivel levelezett.” Illi még azelőtt visszavonult, hogy visszavonulhatott volna: ha levelezésük idején sem vállalta a találkozást, egy évtizeddel később hogyan is vállalhatta volna a Léda-szerelem ismeretében?

Varga Ilona az Ady-kutatóknak, érthető módon, csak a költővel való kapcsolata miatt volt fontos, Ady hozzá írott leveleiből a pályakezdő költő Debrecenben töltött utolsó évének körülményei váltak jobban érthetőkké, megoldva egyúttal azt a rejtélyt is, ki volt az a hölgy, akivel a költő levelezett. Az Ady érzelmi életébe is bepillantást engedő levelek csakugyan értékes dokumentumok, 24 levél és 2 levelezőlap. Hatvan évig lapultak és hallgattak egy kazettában, s hogy mégse semmisültek meg, Varga Ilonának köszönhető. Inkognitóját a levelek átadásával ugyan felfedte, viszont az élete továbbra is homályban maradt. Valahogyan senkinek, egyetlen Ady-kutatónak sem jutott eszébe akár egy vázlatos életrajzot, családtörténetet összeállítani. Az ihlető kedvesre fény csak Ady sugarából hullhat, de amit kap, vagy amit maga után hagy, inkább árnyék, vagy a teljes sötétség.

Varga Ilona életrajza nagyon szellős; ahhoz éppen elég, hogy beférjen egy lábjegyzetbe, ahhoz viszont nagyon kevés, hogy fajsúlyosabb tanulmány tárgya lehessen, holott ez a fiatal hölgy egy évig, az 1899-es esztendőben hangsúlyosan jelen van Ady Endre életében. Nem mérhető ugyan Léda vagy Csinszka jelentőségéhez, de a költő hölgyekhez fűződő viszonyában méltatlanul alulértékelt Ilona személye, e kapcsolat sajátos jellege. Az ő személyét érintő forráskutatás hiányát csak részben magyarázza, hogy láthatóan nem nagyon foglalkoztak vele; a hiány és az elveszettség sorsszerű jegy volt Varga Ilona életében. Nem nagyon kutatták, mert nem nagyon volt mit, az Ady-relikviák átadása utáni félévben lett volna még lehetőség arra, hogy kérdéseket tegyenek föl neki az életét meghatározó, be nem teljesedő szerelem fájó tapasztalatairól, vagy még konkrétan: az így leélt nyolcvan évről. Halála után még kérdezhették volna a testvéreit, akikkel együtt élt Hajdúszoboszlón. A két lány, vélhetően Ilona ifjabb testvérei a hetvenes évek közepéig–végéig még bizonyosan éltek, hiszen ők ajándékozták a Déri Múzeumnak az Ilonához is köthető családi bútorokat, személyes tárgyakat, fotókat. Valószínűleg ez volt az utolsó pillanat, amikor a családról még információkat gyűjthettek volna. Ez elmaradt, a hiány pedig több rétegű: hiányoznak Ilona Adynak írt válaszlevelei, hiányoznak Ilona megsemmisített naplóbejegyzései, hiányzik egy átfogó életút-vallomás vagy életrajz, hiány-

zik a barátok visszaemlékezéseinek színes csokra, a családtagok vallomása, a kutatók kutatása.

Ami bizonyosan tudható: nyugdíjazása után, 1937-ben költözött két testvérével Szoboszlóra, ekkor ő 58 éves volt. Ebben az időben a város már híres volt gyógyvizéről, ők pedig közvetve és közvetlenül is részesülni kívántak áldásaiból: fürdeni és fürdő vendéget tartani, ami szükséges jövedelmet és megélhetést biztosíthatott mindhármuknak. Debrecenben a Rákóczi út 69. szám alatt lakott Ilona a 1920. február 7-én kiállított igazolvány (Személyazonossági jegy – Bilet de Identitate) tanúsága szerint. Foglalkozásként tisztviselő van az okmányba jegyezve, életkora 40 (születés és halálozás dátuma pontosan: 1879. március 14. – 1959. március 10., egyébként a fodrász apuka korai halála után, 1895-ben Tótkomlósról jött a családdal Debrecenbe). Bakó Endre 2020-as közlése nyomán tudható, hogy a Rákóczi úti ingatlan továbbra is a család leszármazottainak birtokában van, most bizonyos Dobiak a tulajdonosai. Vagyis Ilona a testvéreivel bizonyosan nem az említett lakás eladásából teremtette elő a szoboszlói ház megvételéhez szükséges pénzt, hanem egyéb erőforrással rendelkeztek, ami származhatott akár egy egész életen át tartó megtakarításból is. Nem tudni, milyen közvetítéssel és körülmények között választották új lakhelyükön a nyilván készen vásárolt Fecske zugi házat a 8 szám alatt. A rövid zsákutca végében található balra, csakugyan közel a fürdőhöz; a parkon átvágva máris a fürdő bejáratához lehet jutni.

A csöndes kisvárosi életet élő nyugdíjas Varga Ilona ismerte a szoboszlói Nagy Géza iskolaigazgatót és unokáját, Bieliczky Joó Sándort, a fiatal újságíró, akinek minden bizonnyal föl akarta tárni a titkát. Nagy Gézáék a fürdő bejárata mellett laktak a Szilfákalja és a József Attila út kereszteződésénél, az egykori fogadó, a későbbi Egri borozó helyén, ami egy időben a fürdő igazgatóságának hivatali helyiségeként is szolgált, s ahol most a Szilfa étterem található. A Fecske zug nincs innen messze; a Jókai sorból nyíló Deák Ferencen egy saroknyit, mindössze két teleknyi távot kell megtenni, hogy jobbra, a rövid zsákutcába jussunk, melynek végében található a Varga lányok által lakott ház. Mai állapotában közel sem mutat olyan szépen az épület, sem az udvar, mint amit a fotók mutatnak az ötvenes évekből. Az épület későbbi tulajdonosairól annyit lehet tudni, hogy az Ilona után megmaradt két nővér valamikor a 70-es évek végén, a 80-as évek elején eladta a házat a Pestről hozzájuk gyakran járó ügyvédnek, aki röviddel később meghalt, de a házban maradt a felesége vagy az élettársa, aki fodrász volt, és ott a házban, vagyis az otthonában dolgozott. Ez lényegében egyfajta nyitott

házat jelentett, sokan jártak hozzá. Az ő halála után lánya örökölte a házat, aki nem lakik a városban, az ingatlan 2019-ben eladás alatt állt.

Nagy Géza (1881–1970) Debrecenben Adyval azonos időben járt a főiskolára, csak alsóbb évfolyamon, látásból ismerte a költőt, de nem volt túl jó véleménnyel a fiatalemberről, viselkedése miatt nem találta rokonszenvesnek. Ilona csak két évvel volt idősebb, mint Nagy Géza, tehát azonos generációhoz tartoztak. Megismerkedésük talán még a debreceni időkre tehető, mindenesetre Hajdúszoboszlón gyakran vendégeskedtek egymásnál, Adyval való kapcsolatukról beszéltek. Pontosabban, Ilona valamennyit elárulhatott abból, hogy egy ideig kapcsolatban állt a költővel. Az unoka, a költő Sándor pedig mindig sajnálattal gondolt az elmulasztott lehetőségre, hogy ő lehetett volna az első, aki tudósíthatott volna Ady és Illi levelezéséről. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a relikviák és a levelek jó kezekbe kerültek, hiszen Kovalovszky Miklós tudományos alaposággal dolgozta föl a dokumentumokat. Az irodalomtudós és Bieliczky később úgy kerül kapcsolatba, hogy Sándor derítette ki levéltári kutatások nyomán, hogy Adynak volt egy azonos nevű unokabátyja, aki Debrecenben tanult, és aki csakugyan jogász lett. Ma már ez közismert tény, de még a 60-as években is félreértésre adott okot a két Ady fölbukkanása különböző helyeken és iratokban. Ezt a kutatott adatot aztán Kovalovszky a könyvében lábjegyzetelve, hivatkozásként a kutató személyével együtt ismerteti. Bieliczky, bár fontos anyaggyűjtéseket végzett, Ady személye és költészete mélyen foglalkoztatta, nemcsak az Illi-levelekkel való találkozást mulasztotta el, az idős hölgyet ő is ismerte, de sajnálatos módon nem gondolt arra, hogy a még élő testvérekkel beszéljen. Ő lehetett volna a legalkalmasabb személy arra, hogy Varga Ilona életrajzát megírja, még „forró nyomon” szedhette volna össze az információkat. A levelezés feldolgozásán munkálkodó Kovalovszky Vezér Erzsébettel osztott meg e kapcsolatáról néhány dolgot, így a 60-as években az első hírek Vezér Ady-könyvében láttak napvilágot. Ő nevezi Kíváncsi-regénynek a kapcsolatot, ő mondja ki elsőként, hogy a levelek Ady debreceni éveinek leghívebb tükrői, amelyek a költő érzésvilágáról tudósítanak. Ilonát egyfajta mártírnak, önfeláldozó fiatal lánynak véli, mikor Gide *A tű foka* című regényének néhány sorát idézi: „Szédítő lehetőséget ígért a karácsony esti levél – s hogy harc és küzdelem után megint amellet döntöttem, hogy nem szabad mindkettőnknek bukni, csak hordozzam én magam a töviskoszorút, hogy »erőt nyújtsak« neki leveleimmel.” A regényben ezt a hősnő mondja, és 1910-ben erről a kötetről Ady is írt kritikát.

Bieliczky Joó Sándornak a 60-as, 70-es években még bőven lett volna lehetősége arra, hogy kifaggassa a Szoboszlón élő lánytestvéreket, hogy megrajzolhassa Kíváncsi Illi hiteles portréját. Ekkor még Ilona személyes tárgyai is a család birtokában voltak, azokat majd a 77-es centenárium évében adják át a lányok a múzeumnak (ezeket továbbra is a Déri Múzeum őrzi, a 24 levél és 2 levelezőlap az MTA-hoz került, a dedikált Ady-fotó pedig a Petőfi Irodalmi Múzeumba). Az időkapu nagyjából a nyolcvanas években záródhatott be, mikor hozzátartozók, barátok, szemtanúk távoztak az élők sorából. Meglepő, de Varga Ilona élete senkinek nem volt fontos. Kovalovszky is megelégedett azzal az egy interjúval, amelyet a levelek átadásának idején készített Ilonával, s amelyeket aztán fenntartások nélkül el is fogadott. Ilona élete csakis Ady szempontjából lehet érdekes, de amit róla, későbbi életéről tudhatunk, az nagyon kevés. Varga Ilona személye csak rövid fejezet, vagy csak lábjegyzet Ady szerelmi életében ugyanakkor mind érdekesebb az utókor számára. Így tervezhetett 2011-ben kiállítást a Déri Múzeum az ő bútoraiból, személyes tárgyaiból, fotóiból, Ady-relikviákból. Varga Ilona álmában Ady nem lábjegyzet, hanem minden, és benne mindketten főszereplők. Egyfelvonásos, kétszereplős dráma.

A meg nem értettség fájó tud lenni, ha az a saját magába vetett hit a kivételesség érzetével párosul. Illi látta ezt, és egy kicsit maga is szenvedett ettől a fiatalemberrel együtt, azaz kellő empátiával rendelkező, megértő lény volt. A költő pedig zaklatott lélekkel és nyitott szívvel egy éppen értő nő gyöngédségére vágyott. Úgy vélte, megtalálta őt Varga Ilonában, csak hogy testetlenül, fantomként. A hiány ettől nem lett kisebb, csak a hiábavalóság érzete nagyobb. A fantom pedig fantom maradt még hatvan évig.

A hiány összetettségének egyik rétege a fennmaradt levelezés egyoldalú ismeretéből ered, minthogy a másik fél levelei lényegében hiányoznak: irodalomtudósok 30-35 elveszett Illi-levelet feltételeznek, a maradék kettő pedig elégtelen ahhoz, hogy bizonyos kérdésekre választ találjunk. Kettejük kapcsolatának alakulása, érzelmi hullámváltozása nyilván jobban érthetőbbé válna, ha Illi sorait is olvashatnánk, és talán azt is megérthetnénk, hogy pontosan mikor és miért vált szükségessé a korábbi álnév cseréje. A névhasználat problémája éppen csak fölsejlik az elemző, a leveleket magyarázó kommentekben, s azt úgy válaszolják meg, hogy a történések közötti összefüggések ellentmondásaira nem térnek ki, illetve a magyarázattal újabb kérdést nyitnak, amelynek megválaszolásával viszont nem foglalkoztak. Ady 1899. október elején keltezett leveleiben már Illiként szólítja meg a lányt, amire az elemzők szerint az a magyarázat, hogy előtte közösen megállapodtak egy

új álnév használatában. A levelekben azonban ennek az egyezésnek, hogy a Kíváncsi nevet Illire cserélik, nincs nyoma. De ha ez közös elhatározás volt is, akkor arra is választ kellene kapnunk, miért éppen erre a névre esett a választás, ha tudjuk azt, hogy Varga Ilona szigorúan őrizni kívánta inkognitóját. A névhasználat problematikáján belül pedig szintén figyelmen kívül hagyták a név egyéni írásmódját, mintha az magyarázatra sem szoruló, az ismert keresztnév magától értetődő alakja volna, amit tetszésünk szerint írhatunk két l-lel. Az Illi mintha a becézés további fokozása volna a duplázott mássalhangzóval, ami kiejtésben megnyújtja az egyébként igen röviden ejtendő keresztnévet. Az eredeti levelekben ráadásul Ady legtöbbször hosszú í-vel írja: Ílli, így nemcsak a mássalhangzó, de a kezdő magánhangzó is hosszú és hangsúlyos lesz. Ha Ady és Varga Ilona között október elején indul újra a levelezés, immár az új álnéven, mi a magyarázata annak, hogy a költő szeptember 9-i dátummal fotót dedikál: „Illinek”, és ez a fotó nem levélben érkezett a lányhoz. Később Varga Ilona sem tudta megmondani, hogyan kapta kézhez a fényképet. A kettős névhasználat pedig sokáig gondot okozott a kutatóknak, hiszen akkor még nem ismerhették a Varga Ilona birtokában lévő leveleket; rejtély volt mindkét női név, két személyt sejtettek a címzettek mögött: egy Kíváncsit és egy Illit. Az álnév váltás pontos okát nem tudjuk, de feltételezem, hogy Ady vagy Ilona, vagy egyszerre mindkettő új fejezetet akartak nyitni a kapcsolatukban, és az augusztus végén Illi részéről küldött szerelmi vallomás, amire Ady a Tatjana-verssel válaszolt, már nem volt egyiküknek sem megfelelő a Kíváncsi név használata. De az is elképzelhető, hogy a postán maradó levelek jellegének változásával a környezetüket akarták megtéveszteni. Ha Varga Ilona választotta az Illi nevet, az önleplező gesztus lett volna, ha Ady, akkor az jelzés a lánynak, fölösleges tovább titkolóznia. Érdekes röviden áttekinteni, hogy ekkor, nyár végén, szeptember elején, mikor a dedikált fotót ajándékozta, mit tudhatott a költő Varga Ilonáról.

Az 1899-es év eleji levélváltás után még nem vált rendszeressé közöttük a levelezés, ami valójában októbertől kezdődik, ugyanakkor a kapcsolat mindvégig fennmaradt közöttük szerkesztői üzenetváltásokban. Varga Ilona időnként írt egy-egy levelet, amire Ady vagy versben vagy a lap hasábjain válaszolt. Augusztus végén történt, mikor Illi a barátnőjének szánt levelet véletlenül Adynak küldi el, s ebben szerelmet vall. Szinte bizonyos, hogy ez szándékos volt, így akarta a fiatalember tudtára adni, mit érez iránta. Erre Ady a *Tatjana írt* című verssel válaszolt, feltételezhetően ismerte a levél tartalmát, hiába állította azt, hogy a lány kérésére olvasatlanul megsemmisített-

te. Ady mindig egy lovagiasan viselkedő, tapintatos fiatalember benyomását próbálta kelteni. Ez a csaknem leplezetlen vallomás újra a rajongó lány felé irányította a figyelmét. Szeptember elején fotót küldött az ismert dedikációval, immár az „Illi” nevet használják mindketten. Ebben a hónapban visszakövetően két levelet is írt a lány, amelyek elvesztek, Ady levelei pedig októbertől válnak rendszeressé; kiemelnék néhány arra vonatkozó részletet, ami Varga Ilona személyére utaló célzást tartalmaz:

Október 6-7: *Azt hiszem, már láttam. Legalább én magára ismertem. Úgy-e? [...] És gondolkodtam. Vajjon néhány napi mámorért feláldozzam az illúziók s tiszta szerelem egy életre beragyogó szép világát, [...] – s nem [...] mertem bizonyosságot szerezni, hogy csakugyan az én Illim volt az.*

Pedig annak kellett lenni, mert én olyannak gondoltam [...] De ha én nem csalódnék, vajjon biztos-e, hogy az én Illim illúziói is megmaradnak? [...] És most vergődöm a kétségek között. Közeledjem? [...] Érzem, hogy végzetes lenne ez reám.

Október 25-26: *Azt írja, hogy nem látott mostanában. Én pedig azt hittem, hogy vasárnap este 7 órakor, a Kossúth-u. sarkán magával találkoztam. Rosszul sejtek?*

Október 31: *Elfélejttem – jobb lesz így – leveleit, nevét s egyszer már – talán – látott arcát is.*

Varga Ilona visszaemlékezésében a következőt mondja erről: „Eddig is igyekeztem elkerülni az alkalmat, hogy szembetalálkozzam vele az utcán, de néhányszor mégis megtörtént. Én ilyenkor mindig megőriztem nyugalma-
mat és látszólagos közömbösségemet. Úgy látszik, ő sem ismerte fel bennem Kiváncsi Illit, mert semmi különösebb érdeklődést nem vettem észre rajta, ahogy titokban megfigyeltem. Valóban nem tudta, ki vagyok, vagy talán ő is színlelte, hogy nem ismer meg?”

November 14-15: *Mikor a „Hírlap” munkatársa voltam, a mi „Jázmin”-unkat így hallottam emlegetni: „a kis Varga-lány”. Nem kutattam utána. Néhány nap óta azonban – akaratlanul – megtudtam, hogy kicsoda Jázmin... Jázmin és Illi pedig egy, – én így hiszem – és biztosítja arról, tiszteletben tartja inkognitóját. Mikor már lényegében mindent tud. Ady októberben volt a legsürgetőbb a találkozást illetően, de amikor elutasításra talált, biztosítja a lányt, hogy erőszakkal ezt nem akarja kikényszeríteni. A közlés inkább annak a jelzése, hogy valójában már fölösleges titkolózni, ha ismeri nevét és személyét.*

Már otthonról, a szülői házból december 12-13-án: *A multkor egy borítékot címeztem magának, édes, és ezt írtam rá: Varga Illi... Hát nem botrányos*

szórakozottság – egy egészséges [!] falusi embernél? Az biztosan megállapítható, hogy többet tudtak egymásról, mint amennyit a levelekben a másoknak elárultak, erre utalnak Ady finom célzásai. A névadás, a választás szempontjai között mindkét részről elsődleges lehetett az egymás felé tett bizalmas lépés, a nyitás gesztusa. Az új álnév már nem álnév, hanem becéző formula, amely közeledést árul el, akár Ilona ötlete volt az Illi, és ennek egyéni írásmódú használata, akár az Adyé. Formai szempontból éppen Adyra jellemző a későbbiekben, hogy a női nevekből anagrammát készít, vagy megfordítja, és a visszajáról olvassa, vagy a szimmetrikus elrendezéssel „kiegyensúlyozza”, mint például Ada esetében. Az „Illi” is ilyen arányos, „párhuzamos”, két egyforma magánhangzó között két azonos mássalhangzó, oda-vissza olvashatóan értelmes, ugyanazzal a jelentéssel. Adynál a nevesítés, a sajátos névhasználat egyúttal az erős érzelmi kötődés kifejezése is volt. De van még két dolog, amire gondolhatunk az Illi írásmódjának különlegességével kapcsolatban: a századfordulós köznyelvi beszédben gyakran ejtettek hosszan egyébként röviden írandó mássalhangzókat. Ez a jelenség még ma sem kopott ki teljesen a helyesírásunkból. A „szőlő” szavunkat például száz éve megnyomva, két ellet ejtették és írták: „szöllő”. És akár a becézett Ilonát is teljesen természetesen ejtették hosszan, és akár a kettőzött mássalhangzó használata is általánosan elterjedt és elfogadott volt.

A másik lehetőség teljesen teoretikus. Ha továbbra is Adyt tekintjük névadónak, fölmerült bennem egy látszólag távolról jövő társítás: Ady a jogi tanulmányok mellett bizonyíthatóan tagja volt egy francia nyelvi önképzőkörnek. A foglalkozásokat eleinte szorgalmasan látogathatta, később, amikor újságíróskodni kezdett, bizonyára elhanyagolta ezt az önként vállalt stúdiumot, mélyebb és alaposabb tudást aligha szerezhetett ekkor. Továbbra is a kezdők szintjén maradhatott, de legalább már rendelkezhetett némi nyelvtani tudással és szerény szókinccsel. Később, párizsi évei alatt sem sikerült tökéletesen elsajátítania a nyelvet, ezt többen megerősítették, akik akkor odakint találkoztak vele. Mindenesetre Debrecenben elkezdte a francia nyelvet tanulni, valamennyire megismerkedett az alapokkal. És már a kezdők is tanulják az igék jelen idejű ragozását, indicatif présent. A magyar „olvas” ige franciául „lire”, amelynek E/3. sz. alakja „il lit”, és ez kiejtve: „illi”, azaz „ő olvas”. Megjegyzem, hogy ugyanez főnévként, névelővel: „le lit”, ejtve „löli”, magyarul ’ágyat’ jelent.

„Kardos László és Ady Lajos könyvéből tudtam, hogy Kíváncsi személye az irodalomtörténet megoldatlan rejtélye. Kíváncsi ujjak kopogtattak már többször szívem ajtaján, s a bizonytalan nyomok alapján, melyek hozzám

vezérelték őket, faggatni próbáltak – így többek között dr. Pass László debreceni evangélikus lelkész és dr. Hegyaljai Kiss Géza debreceni református lelkész, író is, de én kitértem és elzárkóztam minden kérdés elől, mintha se tudója, se látója nem lettem volna semminek” – mondja Varga Ilona, és bennem fölmerül, hogy vajon mennyiben szavahihető a nyilvánosság elé állás elhatározásával kapcsolatban? Vagy mindent kétely nélkül, tényállításként kell fogadnunk, mint egy őszinte és megkérdőjelezhetetlen vallomást?

Titkának titokban tartásáról a nyilvánosságra lépést követően megszépitő módon beszél, mintha szent elhatározás vezérelte volna, hogy Ady iránt érzett szerelmét intakt módon ily sokáig őrizte. Állítása azonban némi ellentmondást is tartalmaz, és csak féligazságként fogadható el. Az előbb idézett sorokkal, miszerint elutasította az érdeklődőket, lényegében maga ismeri be, hogy nem volt szavahihető, hiszen félrevezette a lelkészeket. Nem kíváncsiskodó irodalmárokat, hanem a saját felekezetéből való lelki vezetőt. Varga Ilona kijelentéseit soha nem vizsgálták alaposan. Az idézett sor, ha jobban megfigyeljük, egy önleplező kijelentés: szándéka szerint azt hivatott jelezni, hogy állhatatosan vigyázott egy életen át Ady emlékére, kettejük intim viszonyára, a költő iránt érzett szerelmének tisztaságára, aminek érdekében, morálisan megengedett a megtévesztés is, vagyis a hazugság. Véleményem szerint Varga Ilona egyik állítása sem egészen pontos, azaz nem teljesen igaz. Bizonyítható módon legalább két esetben is beszélt Adyval való kapcsolatáról, bár a leveleket talán említetlenül hagyta. Az egyik a régről ismert Nagy Géza volt, a másik pedig Tasi Miklós lehetett, aki tanárként kisiskolásokkal kereste föl Ilonát 1954–55 tájékán, hogy beszéljen nekik Adyról. Erről Cs. Nagy Zoltántól tudhatunk, aki a mindössze két számot megélt iskolaújságban tett közzé a látogatásról tudósítást. A lap mára föllelhetetlen, azt pedig már nem tudta fölidézni, hogy ott, a diákok körében mi hangzott el. Csak az bizonyos, hogy az idős hölgyet Ady miatt keresték föl, azért szervezték meg az osztálylátogatást. Ebből pedig egyértelműen következtethetünk arra, hogy városi szinten, bizonyos körben igenis tudott dolog volt Varga Ilona kapcsolata Adyval.

A teljes nyilvánosság elé lépés gondolata pedig, úgy tűnik, igenis régről foglalkoztatta, csak sokáig nem tudta, hogyan, mikor, milyen formában lépjen elő az ismeretlenségből. Szerette volna jó kezekbe adni a megőrzött kincseit. És ugyanakkor jó pénzt is kapni értük. Nemcsak sejtette, de biztosan tudta, hogy a dokumentumok éppoly irodalmi szenzációt fognak kelteni, mint saját személye. A gyökeres fordulat és elhatározás valószínűleg 1938 karácsonyán történhetett, amikor elégette szerelmi naplóját. Állítása szerint

akkor kezdte el vezetni, mikor megismerkedett a költővel, és azt, minden lapján Ady nevével, vezette a megsemmisítés napjáig. Csakugyan? – merül föl bennem a kérdés. Akkor annak negyven évig tartó vallomásnak kellett lennie. Milyen terjedelmű volt az a füzet, ha négy évtizedig írta? Szerény számítás szerint is kötetek soráról lehetne beszélni. Ha pedig egyetlen naplófüzetről van szó, abban nem fér el negyven év vallomása. Talán más is volt benne, egyéb dolgokat is följegyzett, talán más férfiakat is említ, hiszen maga mondja, kérőket kosarazott ki, ez pedig rombolhatta volna az ő Ady vonzalmáról utólag kreálható és megszépítő képet. És talán azt is érezte egykori novellistaként, hogy szerelmi vallomása nemcsak intim részleteket tartalmaz, ami kínos és zavarba ejtő lehet családi körben, hanem Ady jelentőségéhez mérten a konfesszió stílusa csekély irodalmi értékű. Talán nagyon egyszerű, naiv, kislányos rajongással fogalmazott írás volt, amit öregedő hölgyként inkább szégyellt, s jobbnak látta veszni hagyni az egészet, még annak az árán is, hogy ő maga is elveszthet ezzel konkrét napokra, történetekre való biztos hivatkozást és emlékezést. És ugyanekkor, a szerelmi vallomást (is) tartalmazó napló karácsonyi megsemmisítésekor számolhatott le a benne lévő Ady-kultusszal. Racionális számvetés volt ez részéről a lezárt aktív évekkal a háta mögött, a nyugdíjas kor küszöbén, az újabb háború felé sodródó Európában. Ilona ugyan nem beszél a számvetésről, a kultusz felszámolásáról, sőt, éppen az ellenkezőjét igyekszik hangoztatni, de egy ilyen lépés nem egyszerűen a füzet eltüntetéséről szól, hanem gyökeres változásról, sorsfordulóról. Ekkor csaknem hatvanéves, a Szoboszlóra történt költözéssel új életet kezdett. Az új helyen az új esztendő, a munka robotjától felszabadultan, tiszta lappal akarta kezdeni. Leszámolt az álomképekkel. De egyelőre őrizte még titkát. És kényszerűen őriznie is kellett még egy darabig a történelmi változások következtében; sem a háborús körülmények, sem az azt követő évek nem voltak alkalmasak arra, hogy megfelelően exponálhassa a leveleket. Tudta, mit érnek a kincsei. Soha nem kerül szóba, pedig nem lehet elhanyagolható szempont az sem, hogy a relikviáknak pénzben kifejezhető anyagi értéke is volt. Az Akadémiához pedig nem ajándékozás címen kerültek az Ady-levelek, az Ilonát fölkereső tudós kutató megvásárolta azokat. Egy Fecske zugbeli idős hölgy visszaemlékezése szerint (Bakó Antal szintén egykori Fecske zugbeli lakó közlése nyomán) mintegy százezer forintot kapott Varga Ilona a relikviáért. 1958-ban ez kisebb vagyonnak számított a havi ezer forintot sem meghaladó átlagbérekhez képest. Ilona kívárta a megfelelő személyt, aki tudományos eszközökkel méltó módon föl tudja dolgozni az anyagot. És kívárta a megfelelő ajánlatot. Ha barátnak, is-

merősnek, avatatlannak adja át, azzal az elkallódást kockáztatta volna. Ezért nem teljesen hihető az az állítása sem, miszerint az lett volna a szándéka, hogy a leveleket rejtő kazettával együtt temessék el. Az pedig végképp hihetetlen, hogy testvérei, akikkel együtt lakott egy életen át, ne tudtak volna a levelekről, miközben ő házi szentélyt rendezett be a relikviákkal.

1959. március 10-én hunyt el Varga Ilona a debreceni klinikán valamilyen betegségben. Vagyis a levelek átadása után bő fél évvel. Bieliczky özvegye, Buzás Éva kutatása nyomán tudható, hogy hová temették: a sír a debreceni temetőben, a ravatalozó közelében, vélhetően egy közös rokoni sírban, Csizi Ferenc síremlékének neve alatt található (V. 28. 18.). Vélhetően itt nyugszik Ilona édesanyja is.

Varga Ilona Ady iránt érzett szerelmében, egy életen át tartó állhatatos hűségében a költő iránt nincs okom kételkedni. De a titok őrzésének, nyilvánosságra hozásának szándékában és őszinteségében annál inkább. Ady Hamupipőkéje az éjfél előtti utolsó pillanatban maga törte meg a varázst. A szegényes konyha tűzhelyétől és a lencséstáltól talán még el tudott lépni, a nála maradt fél pár üveg cipőt még föl tudta mutatni, hogy igen, ő volt a csodapalotában az a lány, akit táncba vitt a herceg. Övé volt, megőrizte, noha a lábára akkor már sehogyan sem illett a topánka. Valódi mese volt ez, tündérmese, amit nem tudott szétgyúzni két háború sem. Kellott ehhez egy egész leélt élet. És ha volt is benne varázslat, az épp az üveg cipő fölmutatásával tört szét, foszlott semmivé. Nem is élte túl. Fantomléte, árnyéklénye úgy szabadult föl és tűnt a szellemlétbe, mintha nem is élt volna földi életet. Egyedül Ady Endre igazolhatja, hogy ő volt Kíváncsi, az egyetlen tiszta nő.